

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֵמְדָּה יָמִימָה HEMDAT YAMIM

פרשת שבוע שופטים תשע"ז

זה בורר לו אחד

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

כמנהגנו בכל פרשת שופטים, נדון בסוגיא הקשורה לבתי הדין לממונות "ארץ חמדה-גזית". בפסוק הפותח את פרשתנו נאמר: "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ ... וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צְדָק" (דברים פרק ט"ז יח). לפי זה, התורה מצווה עלינו להקים מערכת משפטית קבועה, שלרשותה עומדים דיינים קבועים, ומתוכם המערכת תבחר שלשה דיינים עבור כל מקרה.

במסגרת קצרה זו, לא נסביר את מערכת השיקולים על פיה הנהלת המערכת מציבה את הדיינים. ברור שהשיקול הכללי והקובע הוא לשרת את הציבור ולאפשר להגיע למטרה שהיא **משפט צדק**.

עיון בדברי המשנה מגלה שיש דרך נוספת, על פי ההלכה, להגיע למטרה. זו"ל: "דיני ממונות בשלשה: זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהם בוררים להן עוד אחד – דברי ר"מ, וחכמים אומרים: שני דיינין בוררין להן עוד אחד. (סנהדרין פ"ג מ"א). להלכה נפסק כחכמים, שהדיינים הם הבוחרים את הדיין השלישי (שו"ע חושן משפט סי' יג סע' א). הליך זה מכונה בקיצור זבל"א. בסוגיא שם הגמרא מסבירה: "אלא הכי קאמר: כשזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד – שניהן בוררין להן עוד אחד. מאי שנא דעבדי הכי? אמרי במערבא משמיה דרבי זירא: מתוך שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד – יצא הדין לאמיתו. (דף כ"ג ע"א). רש"י (שם ד"ה יצא דין אמת לאמיתו) מסביר את דברי רבי זירא: "דצייתי בעלי דינין, דסבר החייב הרי אני בעצמי ביררתי האחד, ואם היה יכול להפך בזכותי היה מהפך, והדיינין בעצמן נוחה דעתן להפך בזכות שניהן, מפני ששניהם ביררום". לכאורה יש כאן שני הסברים:

1. דצייתי בעלי דינין (בעלי הדין יקבלו את הפסק ויציתו לו).
2. הדיינים עצמם נוחה דעתן להפך בזכות שניהן, מפני ששניהם ביררום.

והתוספות (שם ד"ה כדי שיצא הדין לאמיתו) אכן הביאו שני פירושים:

1. פירש הריב"ן שאפילו החייב יפרע ברצון, ויאמר קושטא דיניי (אמת דנו אותי) שאני בעצמי ביררתי האחד, ואם היה יכול להפך בזכותי היה מהפך;
2. לפום ריהטא (בפשטות) משמע כך הפירוש, שמתוך שבירר זה שלו וזה שלו השלישי יצא הדין לאמיתו בלא עוות, שיהא הענין שקול ולא ירבו מהפכין לחובה על מהפכין לזכות ולא להפך.

אומנם עיון בפירוש המשניות לרמב"ם (סם): "ולא יהיה נוטה עם אחד מן השני בעלי דינין, לפי שלא בררו אחד מהם". מגלה שבחירת הדיין על-ידי אחד הצדדים משפיעה על שיקול דעתו. זה קשה, כיצד ניתן לומר דבר שכזה, הרי הדיין חייב להיות אובייקטיבי. לכן צריך לומר, שאין בדבריהם מתן הכשר לתופעה מסוג זה, אלא שיש כאן ניתוח פסיכולוגי של הטבע האנושי: מי שמקבל מחמאה מאחד מבעלי הדין באמצעות בחירתו והעדפתו על פני אחרים מושפע מכך. לכן צריך לעשות כל מאמץ, הן מצדו של הדיין – וזה דבר המסור ללבו של כל אחד – והן מצד סדרי הדין, למנוע זאת. הבחירה של הדיין השלישי בידי שני הדיינים ולא בידי הצדדים מנטרלת את החשש.

אע"פ כן, דברים אלו חייבים להדליק 'נורה אדומה', גם במקום שבותרים דיינים בדרך זו, דרך הזבל"א, חס וחלילה אסור שהדין הנבחר יראה עצמו, כמייצג את הצד שבחר בו. הדיינים חייבים להיות מאוחדים בהשגת מטרה אחת בלבד והיא "וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צְדָק". לכן, אין בשום פנים ואופן להסכים להליך זבל"א בו הדיינים שנבחרים על ידי כל צד בנפרד, יקבלו ח"ו שכרם מצד זה או שיהיו בקשר כל שהוא, עם הצד שבחר בהם.

ברשת בתי הדין "ארץ חמדה-גזית" ברירת המחלל המועדפת (למעט מקרים יוצאי דופן במיוחד) היא להשתמש בדיינים קבועים, על ידי הנהלה ובלי כל קשר לצדדים.

(קוראים המעוניינים לקבל את מאמרי השלם בנושא, מוזמנים לפנות אל info@eretzhemdah.org)

הבה נתפלל כי נזכה לקיים עוד יותר את דברי התורה:
"שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ ... וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צְדָק".

לע"נ
רבי **יעקב ז"ל**
בן **אברהם ועיישה וחנה**
בת **יעיש ושמחה סבג**

לע"נ
ר' **אליהו כרמל ז"ל**
נלבי"ע
ח' באייר תשע"ו

לע"נ
ר' **מאיר ז"ל**
בן **יחזקאל שרגא**
ברכפלד

לע"נ
הרב **שלמה מרזל זצ"ל**
חבר הנהלת 'ארץ חמדה'
נלבי"ע י' באייר תשע"א

לע"נ
מרת **שרה ונגרובסקי ע"ה**
בת ר' משה זאב
נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד

לע"נ
הרב **ראובן אברמן זצ"ל**
חבר הנהלת 'ארץ חמדה'
נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו

לע"נ
הרב **אשר וסרטיל ז"ל**
נלבי"ע
ט' בכסלו תשס"ט

לע"נ
מר **שמואל שמש ז"ל**
חבר הנהלת 'ארץ חמדה'
נלבי"ע י"ז בסיוון תשע"ד

לע"נ **בן ציון גרוסמן** נלבי"ע כ"ג בתמוז תשע"ז
לע"נ **הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד**

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.eretzhemdah.org info@eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה באנציקלופדיה התלמודית

"וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדְּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יִדְוֶךָ, עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יִדְוֶךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדְּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ יָמִינְךָ וְשְׂמָאלְךָ" (יז, י"א)

דברי סופרים

אם התורה צייתה אותנו לקיים מצוות וגזרות של חכמים, למה ספיקא דאורייתא לחומרא וספיקא דרבנן לקולא?

הסופרים ודבריהם. ראשוני חכמי התורה שבעל פה נקראו סופרים (ע"י קדושין ל א), כמו: ומשפחות ספרים (ישבו) ישבי יעבץ (דברי הימים א ב נה. ע"י ירושלמי שקלים פ"ה ה"א ורש"י קדושין שם), וכן: לעזרא הכהן הספר ספר דברי מצות ה' וחקיו על ישראל (עזרא ז יא. ע"י ירושלמי שקלים שם). ואמרו (קדושין ל א): לפיכך נקראו ראשונים סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה. ובירושלמי (שקלים שם) אמרו שנקראו סופרים משום שעשו את התורה ספורות ספורות, ופירש רש"י (תמורה טז א ד"ה דקדוקי סופרים) שצירפו הדברים ומנאום יחד שלא ישתכחו, כמו: "חמשה לא יתרומו" (תרומות פ"א מ"א), "חמשה דברים חייבים בחלה" (חלה פ"א מ"א).

בשם דברי סופרים נקראו: א) דינים של תורה, אלא שלא נתבארו בפירוש בתורה שכתב ובאו פירושם מדברי סופרים; ב) דינים מדרבנן, כמו תקנות וגזרות שחידשו סופרים.

פירושי התורה. כל מה שלא התבאר בלשון התורה יקרא מדברי סופרים (פירוש המשניות לרמב"ם כלים פ"ז מ"ב), כמו שאמרו במשנה (סנהדרין פח ב) שארבע טוטפות בתפילין הן מדברי סופרים, ופירש רש"י דהיינו מדרש סופרים, והוא עיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים (גמרא שם). ונקרא דברי סופרים אף על פי שהוא מן התורה, מפני שאילולא שקיבלו סופרים פירושו לא היינו מבינים אותו כך (כסף משנה אישות פ"א ה"ב).

וכן דבר שהוא הלכה למשה מסיני נקרא דברי סופרים (פירוש המשניות לרמב"ם כלים שם ומקואות פ"ו מ"ז ובתשובותיו הוצאת פריימן סי קסו; אליהו רבה להגר"א ידים פ"ג מ"ב), שכל מה שאינו בפסוק יקראוהו דברי סופרים (פירוש המשניות מקואות שם). ומכל מקום דין הלכה למשה מסיני הוא כדין תורה (מגיד משנה אישות שם).

דעת הרמב"ם (בספר המצוות שורש ב ובפירוש המשניות כלים שם) שאף כל דבר הלמד באחת משלש עשרה המדות שהתורה נדרשת בהן אף על פי שהדברים היו כולם ידועים בימי משה, הם דברי סופרים, אלא אם כן נאמר במפורש בתלמוד שהם דברי תורה. וכן כתב בקדושי כסף באשה, שנלמד בגזרה שוה (ע"י קדושין ב א), שהם מדברי סופרים (אישות פ"א ה"ב ופ"ג ה"כ). והרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות שורש ב) והראב"ד (אישות פ"ג ה"כ) והרשב"א (בתשובות ח"ב סי' רל) הבינו שרצה לומר שהנלמד באחת מן המדות דינו אינו אלא מדרבנן, ולא מן התורה, ולכן השיגו עליו ונחלקו עליו, אבל רוב המפרשים סוברים שלדברי הכל דין דבר הלמד באחת מן המדות הוא מן התורה, ולא אמר הרמב"ם שנקרא דברי סופרים אלא לענין מנין המצוות, שאין למנות אלא דבר המפורש בתורה (זוהר הרקיע להרשב"ץ שורש ב; מגילת אסתר לספר המצוות שם; מרגניתא טבא לספר המצוות שם; מגיד משנה וכסף משנה אישות פ"א ה"ב; ש"ך חו"מ סי' לג ס"ק א. וכן מבואר מלשון הרמב"ם עצמו בפירוש המשניות כלים שם).

גזרות ותקנות. דברים שכל עיקרם הוא מדרבנן, אם בתורת גזרות שגזרו חכמים, ואם בתורת תקנות שתיקנו, נקראים דברי סופרים (ע"י קדושין לט א ומשנה יבמות כ א ומגילה יט ב ורמב"ם מגילה פ"א ה"א וחנוכה פ"ג ה"ג, ועוד). על דברי סופרים של גזרות ותקנות אמרו: תְּדַשִּׁים גַּם יִשְׁנִים דֹּדֵי צְפַנְתִּי לְךָ (שיר השירים ז ד), הללו - ישנים - מדברי תורה, והללו - חדשים - מדברי סופרים (ערובין כא ב), שנתחדשו בכל דור ודור לגדור גדר וסייג (רש"י שם).

החיוב לקיימם. כתב הרמב"ם (ממרים פ"ה ה"ו): דברי סופרים, אחד שלמדו אותם מפי השמועה, והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מדעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה, והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד מאלו שלשה הדברים מצות עשה לשמוע להם, שנאמר כאן: וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדְּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ וְגו' עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יִדְוֶךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַעֲשֶׂה, ואמרו: זו מצות עשה (ספרי שם), ואמרו: מצוה מן התורה לשמוע דברי סופרים (ירושלמי יבמות פ"ב ה"ד). וכן יש מצות עשה זו לקיים כל המצוות שחידשו חכמים, כגון נטילת ידים ומקרא מגילה והדלקת נר שבת ונר חנוכה וכיוצא (רמב"ם ברכות פ"ו ה"ב).

וכן מזהירים בלא תעשה שלא לעבור על דברי סופרים שאמרו בפירושי התורה שנאמר כאן: לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך, ואמרו: לא תסור, זו מצות לא תעשה (ספרי שם. רמב"ם ממרים שם ורמב"ן בספר המצוות לא תעשה שיב והחינוך מצוה תצו).

בדברי סופרים שהם מדרבנן נחלקו ראשונים אם העובר עליהם עובר בלאו זה של "לא תסור": הרמב"ם (שם) פירש: על פי התורה אשר יורוף, אלו התקנות והגזרות והמנהגות שיוורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, אלו דברים שילמדו אותם מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מן הדבר אשר יגידו לך, זו הקבלה שקיבלו איש מפי איש והוסיף (בהקדמת חיבורו): וכן כל המצוות שנתחדשו אחר מתן תורה וקבעו אותן חכמים ונביאים, כגון מקרא מגילה ונר חנוכה ותענית תשעה באב וערובין וכיוצא, חייבים אנו לקיימם ולשמרם, שנאמר: לא תסור וגו'. אבל הרמב"ן (בספר המצוות שורש א) והחינוך (מצוה תצו) חולקים וסוברים שהתקנות והגזרות שעשו חכמים למשמרת התורה ולגדר שלה, אין להם בלאו הזה אלא סמך בעלמא, ואין עוברים עליהם בלא תעשה גמור של "לא תסור מן התורה", שכן מצינו בהרבה דינים שהקלו חכמים בדברי סופרים יותר מדברי תורה, כגון לענין ספק איסור ועוד, ואילו היה בכל איסור דרבנן גם איסור דאורייתא של "לא תסור" איזה הבדל יש ביניהם? ולדעת הרמב"ם הטעם שאין מחמירים בספק דרבנן כספק של תורה הוא שכאילו התנו חכמים עליו מתחילה שיהא ספקו מותר, ולא גזרו לכתחילה על הספק כלל (רמב"ן שם לדעת הרמב"ם; רשב"ץ זוהר הרקיע שורש א; קרית ספר בהקדמה פ"ב; מגילת אסתר לספר המצוות שורש א). והמשך חכמה (כאן) כתב שבאיסור דאורייתא הדבר בעצמותו אסור, אבל באיסור מדברי סופרים אין מדאורייתא שם הפרטי של האיסור עליו, רק המרידה בחכמים הוא האיסור¹.

¹ מתוך ע' דברי סופרים, כרך ז. פרקים א, ב, ג, ד

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

יהושע וכלב מעבירי השמועה

במשנה במסכת נזיר (פ"ז מ"ד) מובא דין בשם רבי יהושע, ומובא שם שרבי מאיר מחה כנגד דין זה, וז"ל המשנה בתוספת ביאור: "אמר רבי אליעזר משום רבי יהושע: כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה (שאם הנזיר נטמא בה, הוא צריך לגלח את שערו ולמנות מחדש את ימי נזירותו), חייבין עליה על ביאת מקדש (אם נטמא בה ונכנס למקדש במזיד חייב כרת), וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה (שאם הנזיר נטמא בה, אינו צריך לגלח את שערו ולמנות מחדש את ימי נזירותו), אין חייבין עליה על ביאת מקדש. אמר רבי מאיר לא תהא זו קלה מן השרץ" לדעת רבי מאיר חייבים על ביאת מקדש גם בטומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה, והוא מבסס את דעתו על קל וחומר מטומאת שרץ שהיא קלה יותר והנטמא בה חייב על ביאת מקדש. בתוספתא אהלות מובאים פרטים נוספים בענין מחלוקת זו, וכדלהלן.

התוספתא במסכת אהלות

וז"ל התוספתא במסכת אהלות ד, ד: ד:

"אמר ר' אלעזר כשהלכתי לארדסקוס מצאתי את ר' מאיר ואת יהודה בן פתירוש שהן יושבין ודנין בהלכה. יהודה בן פתירוש אומר רביעית דם אין הנזיר מגלח עליה ואין חייבין עליה על טומאת מקדש וקדשיו. אמר לו ר' מאיר תהא זו קלה מן השרץ! מה שרץ הקל¹ חייבין על טומאת מקדש וקדשיו, רביעית דם חמורה אין דין שיהא חייבין עליה על טומאת מקדש וקדשיו! שתק יהודה בן פתירוש. נמתי (*אמרתי) לו, ר' מאיר אל תבוז לי, בקי היה לך ביהושע בן ממל? נם לי הן, ובעל מלאכות היה. נמתי לו, בלשון הזה אמר לי משם ר' יהושע: כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה חייבין על טומאת מקדש וקדשיו, וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה אין חייבין עליה על טומאת מקדש וקדשיו." מהמילים "אל תבוז לי", למדים אנו שרבי אלעזר חשש שמא רבי מאיר יבוז לדברים שהוא עומד להשמיע לו. ואכן לכאורה חששו של רבי אלעזר היה מוצדק. רבי אלעזר גילה לרבי מאיר שלדין זה יש מסורת קדומה, רבי אלעזר עצמו שמע אותו מרבי יהושע בן ממל, והוא שמעו בשם התנא הידוע רבי יהושע, שהוא רבי יהושע בן חנניה. אך נראה שדבריו של רבי אלעזר לא הועילו, שהרי במשנה מבואר שרבי אלעזר אמר דין זה בשם רבי יהושע, ואף על פי כן, רבי מאיר לא קיבלם, וטען כלפיהם כפי שהגיב כבר לפני כן כששמע דין זה לראשונה מפי יהודה בן פתירוש. והדבר תמוה, היתכן שרבי מאיר יתעלם כליל ממסורת המובאת בשם התנא רבי יהושע שקדם לו בשני דורות, ויקבע הלכה כנגדה.

לבד מכך, לפי גרסתנו במשנה זו כפי שהיא מובאת בתלמוד הבבלי (נזיר נו, ב), שהיא גרסת הרמב"ם (ראו מהדורת קאפח) ורש"י (המפרש) ותוספות וראשונים נוספים, מוסר השמועה מפי יהושע הוא רבי אליעזר, שהוא רבי אליעזר בן הורקנוס שאף הוא היה בדור השני לתנאים, ונמצא שרבי מאיר מתעלם כליל מדעה המוסכמת על שני תנאים קדומים. ואמנם בגרסת הירושלמי ובגרסת כתב יד קאופמן וכתב יד פרמה מוסר השמועה הוא רבי אלעזר. והוא רבי אלעזר בן שמוע בן דורו של רבי מאיר. אלא שבכל אופן הוא מוסר את השמועה מפי רבי יהושע, וכיצד יתכן שרבי מאיר מתעלם לחלוטין מדעה זו?²

הסוגיה התמוהה שבבבלי

סוגיית הבבלי (שם) מביאה ברייתא שגם בה מובא, שדין זה התקבל במסורת של רבי יהושע בר מלל מפי רבי יהושע. והיא מקשה מדוע משנתנו לא הזכירה שהשמועה הגיע דרכו, והיא מסבירה שיש כלל שכאשר מביאים שמועה מזכירים את מי שאמר את הדין וכן את מי שהביא אותו אחרון, ומדלגים על הזכרת השמות שבאמצע. אלא שהסבר הבבלי קשה, שהרי בדרך כלל אין מקיימים כלל זה ובדרך כלל מזכירים את כל מוסרי השמועה. ומדוע מסביר הבבלי הסבר שכזה. ואדרבא הבבלי עצמו מרמז שהסברו אינו נכון, הבבלי מסייע לתירוץ זה בראייה שסותרת את התירוץ עצמו, וז"ל המשך הסוגיה:

"... אמר רב נחמן בר יצחק: אף אנן נמי תנינא: אמר נחום הלבלר: כך מקובלני מרבי מיאשא, שקיבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים, הלכה למשה מסיני: בזרע שְׁבֵט וחרדל בשנים ושלישה מקומות, שנותן פאה מכל אחד ואחד; ואילו יהושע וכלב לא קחשיב, שמע מינה."

הסוגיה מוכיחה תרוץ זה מכך שידוע מהמשנה בתחילת מסכת אבות ש"משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה", ובאופן דומה הברייתא מזכירה כאן שרשרת שמועה, שנחום הלבלר קיבלה מרבי מיאשא שקיבלה מאביו שקיבל מפי הזוגות שקיבלו מפי הנביאים, שקיבלו הלכה זו מפי משה. והברייתא אינה מזכירה שרשרת השמועה את יהושע שקיבל משה, וכן את כלב ששייך לדור הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע וקיבלו ממנו, ומכאן שאפשר להסתפק בהזכרת השם של אומר השמועה וכן של האחרון שאמר אותה.

אלא ש'הוכחה' זו נסתרת מיניה וביה! שאם כן מדוע הזכירו כאן את רבי מיאשא ואת אביו ואת הזוגות ואת הנביאים?! מדוע לא דילגו גם עליהם?³ והרי די בהזכרת השם הראשון והשם האחרון של שרשרת השמועה, ודי היה לומר שנחום הלבלר קיבל הלכה זו מהלכה למשה מסיני?! קושי נוסף הוא, שלפי גרסת רש"י (המפרש) ותוספות וראשונים נוספים בסוגיית הבבלי, רבי אליעזר, שהוא רבי אליעזר בן הורקנוס, הוא זה שבא לרבי מאיר והעיד לפניו על שמועה זו בשם רבי יהושע בן ממל. והרי רבי אליעזר היה בדור השני של התנאים, ואילו רבי מאיר היה בדור הרביעי, ובוודאי שלא מסתבר שרבי אליעזר יבוא אל רבי מאיר. מה פשר הסוגיה?

היחס ליהושע בן נון

נראה שהקשיים שבסוגיה נועדו לרמז, שדברי ההלכה שבמשנה ובברייתא הם כפשוטם, אך הסגנון שבהם אינו כפשוטו. ואגב דברי ההלכות מרמזות המשנה והברייתא וכן סוגיית הבבלי רמזים להבנת דברים קשים שבתנ"ך.

בספר יהושע מסופר כמה פעמים שכיבוש חברון והערים שסביבותיה נעשה בחיי יהושע, ואילו בתחילת ספר שופטים מסופר שהדבר נעשה לאחר מות יהושע. כמו כן בתנא דבי אליהו מובאת מסורת⁴ שארועי פלגש-בגבעה שבסוף ספר שופטים אינם כפשוטם, ולמרות שנאמר בהם שהם התרחשו בתקופה שלא היה מלך בישראל - הם התרחשו בראשית ההיאחזות של ישראל בארצם בזמן שיהושע היה בתוקף של מלך. לקשיים אלו מצטרפים קשיים נוספים שמצויים בדברי רש"י ובדברי רבי אברהם בן אברהם בענין מאורעות פלגש בגבעה. קשיים אלו נידונו במאמר **"רש"י - והפסוק שלא קנים"** והתבאר שחז"ל מרמזים שכמה פרשיות שבספר שופטים נכתבו בידי עתניאל שנקרא גם יעבץ. ושהוא הקים ישיבה שתלמידיה פרו מענייני העולם הזה ועסקו בתורה בלבד. עתניאל הסביר לתלמידיו שהם "לויים מסוג חדש". הם "צאצאים רוחניים של משה" והם אינם צריכים להתגייס לצבא של יהושע משום שתורתם ותפילתם מועילה יותר מרכב ופרשים⁵.

גם הסוגיה בתמורה (דף טז, א) מרמזת למחלוקת שבין יהושע ועתניאל, והיא מספרת שעתיניאל יעץ וריבץ תורה בישראל, ואילו יהושע "טרד" את בני ישראל במלחמות. לפי מדרגתו וראייתו הנבואית של עתניאל החיבור של יהושע לענייני העולם הזה החשיב את יהושע ל'מות' כביכול מבחינה רוחנית, ולכן הוא מספר שכיבוש אזור חברון נעשה לאחר 'מות' יהושע.

ענין זה מרמז גם הסגנון שבו מובאים דברי רבי מאיר במשנה. רבי מאיר חלק על ההלכה שהובאה בשם רבי יהושע בענין החיוב בבית המקדש. אולם המשנה מביאה את דעת רבי מאיר בסגנון תקיף ושולל כלפי דעה קדומה זו, כדי לרמוז ליחס המרומז בתיאור של עתניאל בספר שופטים כלפי יהושע.

היחס לכלב

סוגיית הבבלי מרמזת לכך כאשר היא מגלה שהשמיטו את שמו של יהושע וכן את שמו של כלב, מתוך שלשלת מוסרי השמועה. הסוגיה היתה צריכה לומר שהשמיטו את "הזקנים", שהרי כך היא שלשלת השמועה: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים". אך היא בחרה בכלב כמייצג את הזקנים, משום שכלב היה איש מלחמה, שכבש את חברון בכוח גשמי, וכפי שהוא מדגיש כשביקש מיהושע שיאשר לו לכבוש את אזור חברון: "עוֹדְנֵי הַיּוֹם חִזְקוּ כְּאִשְׁרֵי בְּיּוֹם שֶׁלַח אֹתִי מִשֶּׁהַּ כְּלָחִי אֶזְכְּרֶנּוּ וְעַתָּה לְמַלְחָמָה וְלָצֵאתָ וְלָבֹא" (יהושע יד, יא).

הסוגיה מתרצת שכאשר יש שלשלת ארוכה של מוסרי שמועה די להזכיר את הראשון ואת האחרון. אך הסבר זה נסתר מינייה וביה, שהרי נחום הלבלר, הזכיר את כל שלשלת מוסרי השמועה מלבד יהושע וכלב. הסוגיה מרמזת לנו בכך שיש הסבר אחר אלא שהיא לא רוצה לומר אותו בגלוי. יהושע וכלב מופלים לרעה, משום שהיו אוהבי ארץ ישראל וכבשו אותה במלחמה גשמית. יש חשש שמא תלמידי הישיבה ירצו להידמות לדמויות אלו, ולכן מעדיפים להתעלם מקיומם, ומעדיפים לדלג עליהם כאשר מספרים את שלשלת מוסרי השמועה. והסבר פנימי זה שהסוגיה מעדיפה שלא לומר אותו בגלוי מסביר גם את היחס להעברת השמועה בידי יהושע בן ממל, וכדלקמן.

יהושע בן ממל

יהושע בן ממל מוזכר כמעט⁶ ורק במעשה זה ואינו מוזכר במקומות אחרים בדברי חז"ל. ונראה שהוא נבחר בגלל משמעות השם שלו. המילה "ממל" משמעותה אבן הרחיים שבאמצעותה מפרכים את הזיתים. והמשמעות הסמלית של שמו היא **'יהושע בן המלאכות המפרכות'**. התוספתא במסכת אהלות מפתחת רמז זה והיא מספרת שרבי מאיר הכירו בתור **"בעל מלאכות"**. שמו הפרטי 'יהושע' הוא שם סמלי שמסמל את 'יהושע בן נון' שכבש את הארץ באופן גשמי, ושם אביו 'ממל' מרמז למלאכות המפרכות, ורבי מאיר אכן בקיא בו שהיה 'בעל מלאכות'.

העובדה ש'בעל מלאכות' יכול להיות נמנה בין מוסרי שמועה, מחזקת את מעמדו של יהושע בן נון בתור מוסר השמועות מפי משה רבנו. אולם עתניאל התייחס ליהושע בן נון בתור 'מות', ואף כאן רבי מאיר מתעלם משמועה המגיעה מפי 'יהושע בן ממל'. התוספתא מרמזת שלמרות שהבחינו לרבי מאיר שרבי יהושע בן ממל מעיד על שמועה זו שהיא מפי רבי יהושע, רבי מאיר מעדיף להתעלם ממנה והוא חולק עליה.

דבר זה מרמז בדברי רבי אלעזר המבקש מרבי מאיר: "אל תבוז לי". רבי אלעזר נותן אומן בשמועות המגיעות מפי בעלי מלאכות, אך הוא יודע שרבי מאיר מבטל אנשים שכאלו, ולכן הוא מבקש מרבי מאיר שלא יבוז לו על כך שהוא מקבל מהם שמועות. המילים "אל תבוז" לקוחות מספר משלי (כג, כב): "וְאַל תְּבוֹז כִּי זָקְנָה אִמְךָ". שיטת רבי אלעזר היא 'דעת זקנים', וכן מבואר בתוספתא (עדויות א, ג) במעשה שחכמי ישראל ביטלו את דעתם הקודמת בעקבות שמועה שקיבלו מפי שני 'גרדיים' משער האשפות, ונאמר שם: "ולמה הוזכרו שם מקומותיהן ושם אומנותן והלא אין לך אומנות ירודה אלא גרדי ואין לך מקום בזוי בירושלם כשער האשפות, אלא מה אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה על אחת כמה וכמה שלא יעמיד אדם על דברו במקום שמועה". אך רבי מאיר לא רצה לקבל שמועה שהגיעה מפי 'בעל מלאכות', ולכן הוא חלק על השמועה שהובא בשם רבי יהושע. ובאופן דומה, רבי מאיר מוזכר בתלמוד (עירובין יג, א) כ'לבלר' (סופר), שהיא אומנות נקייה המתאימה לתלמידי חכמים, ולכן הוא נבחר במשנה כמסמל את אלו שמבטלים את דעתם של 'בעלי המלאכות'. וכן בברייתא המובאת בסוגיית הבבלי 'נחום הלבלר' ממשיך ומסמל גישה כזו, ולכן הוא מספר לנו על שלשלת מוסרי השמועה, אך מסיבה לא ברורה נחום 'הלבלר' משמיט דווקא את יהושע ואת כלב. ההסבר שמסביר הסוגיה שכאשר מביאים שלשלת שמועה די לומר את הראשון ואת האחרון בשלשלת מוסרי השמועה נסתר ממקומות רבים בתלמוד, וגם מתוך דברי נחום 'הלבלר' עצמו. אך הסוגיה מעדיפה שלא לומר את ההסבר האמיתי אלא לרמוז לו באמצעות האמירה שמשמיטים דווקא את שמם של יהושע וכלב מתוך שלשלת מוסרי השמועה.

רבי אליעזר בשם רבי יהושע

כפי שהתבאר לעיל, בגלל הפרשי הדורות לא מסתבר שהתנא רבי אליעזר (בן הורקנוס) בא לרבי מאיר, והודיע לו שהוא קיבל שמועה זו של רבי יהושע באמצעותו רבי יהושע בן ממל. אך אף על פי כן היא גרסת ראשונים רבים בסוגיית הבבלי. וכך מתבקש גם מגרסת הרמב"ם במשנה שם הוא גורס שרבי אליעזר מביא את השמועה בשם רבי יהושע, וממילא מתבקש שסוגיית הבבלי מספרת שרבי אליעזר (בן הורקנוס) קיבל דין זה מרבי יהושע באמצעות רבי יהושע בן ממל.

כך מתבקש גם מהמשנה הבאה, שבנוסח המשניות היא משנה אחת עם משנתנו, ובה מוסכם על הכל שרבי אליעזר ורבי יהושע מסכימים בדין זה, ורבי יהושע נראה כבקיא בו יותר מרבי אליעזר, וקצת משמע שם שרבי אליעזר קיבל דין זה מרבי יהושע. ואכן לגירסת הראשונים, העובדה שרבי אליעזר שלעולם לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו (ראו סוכה כז, ב), מקבל שמועה זו של רבי יהושע, ומוכן לקבלה גם מפי רבי יהושע בן ממל ומתייחס גם אליו כמו לרבו - אומרת דרשני! ובאמצעות סגנון זה מרמזת המשנה וסוגיית הבבלי, שבאופן כללי יש התבטלות כללית בפני 'יהושע', מלבד רבי מאיר (הלבלר) שהוא תנא צעיר (ביחס אליו) ואינו מוכן לבטל את דעתו בפניו. בכך מרמזים חז"ל להסבר היחס שיש לעתניאל כלפי יהושע וכלפי כלב.

מי שקיבל תורה ממשה היה **יהושע**, והוא מסר את התורה ל'זקנים', שבכלל הזקנים היה **כלב**. כמו כן בכלל מוסרי השמועה נמצאים גם 'בעלי מלאכות' כמו רבי יהושע בן ממל. מוסרי השמועה האלו היו אנשים שכבשו את הארץ במלחמה גשמית, ועסקו בענייני העולם הזה, אך פעמים שראש ישיבה כמו עתניאל מעדיף להתעלם מחלקם בשלשלת התורה, כדי שהתלמידים לא ינהו אחריהם. ונראה שכיוון שקשה לומר הסבר זה במפורש, המשנה והסוגיה מעדיפות לרמוז לכך בין השורות, ובמישור החיצוני הסוגיה מעדיפה לתת הסבר אחר שהיא עצמה דוחה אותו במו ידה, והיא רומזת לקרוא בין שורות הסוגיה להסבר האחר.

- ¹ בגרסנו בתוספתא כתוב כאן: "מה שרץ הקל נזיר מגלח עליו וחייבין על טומאת מקדש וקדשיו". אך ברור שהמילים "נזיר מגלח עליו" הן טעות סופר, ויש למוחקן (חסדי דויד ועוד).
- ² ואם פקפק רבי מאיר במסורת זו ראוי היה שינקוט בסגנון אחר, וכסגנון שנקט רבי יהודה במקרה דומה: "אמר רבי יהודה תמה אני אם יפטר בה רבי יהושע" (כריתות פ"ד מ"ג).
- ³ ומה שתיירץ שם רש"י (המפרש) הוא תירוץ דחוק, שהרי סתם "נביאים" כולל גם נביאים שניבאו בבית ראשון, וכמו במשנה שבתחילת מסכת אבות.
- ⁴ "...ופילגש בגבעה בימי כושן רשעתים היתה?! וכי מה טיבה של אותה פילגש שהביאה ונתנה אצל שופטי ישראל?! אלא לפי שרחמיו של הקדוש ברוך הוא מרובין על ישראל לעולם, אמר, שמא יאמרו אומות העולם, **עדיין לא נכנסו ישראל בארצם** אימתי קילקלו במעשיהן, לפיכך הביאה ונתנה אצל שופטי ישראל". (אליהו רבה, איש שלום, יב).
- ⁵ כמבואר בתרגום יונתן על דברי הימים א' ב, נה: "תלמידיא דיעבץ הוא עתניאל... דאתין מזרעית משה רבהון דטב להון זכותיה מפרשין וארתיכין".
- ⁶ יהושע בן ממל מוזכר גם בספרי זוטא (ל, יד): "פעם אחת שאלתי את יונתן בן משולם ואת יהושע בן ממל", אך אפשר שמדובר שם בטעות סופר וצריך להיות כפי שכתוב שם כמה שורות לפני כן: "פעם אחת שאלתי את יונתן בן משולם ואת יהושע בן גמלא". ואם נקבל תיקון זה, נמצא שיהושע בן ממל מוזכר רק במעשה בהעברת השמועה מפי רבי יהושע.

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ג)

Milan, Italy

מילאנו, איטליה

מנחם אב תשנ"ד

כשרות ה-Mascarpone, מאכל חלבי העשוי משמנת חלב עכו"ם

שאלה

הנני פונה לכ"ת בשאלה בעניין כשרות מאכל חלבי נפוץ באיטליה בשם Mascarpone שנתבקשנו להשיג על ייצורו. המאכל הזה עשוי משמנת מחלב עכו"ם. השמנת נפרדת מהחלב ע"י צנטריפוגה (כמו בעשיית חמאה), אך לאחר ההפרדה, כשהיא עדיין חצי עבה, עוברת סטריליזציה בחום של 138 מעלות צלסיוס, וע"י זה היא הופכת להיות נוזלית לגמרי (אך יותר סמיכה מחלב); אחר-כך מערבבים בה חומצה ציטרית לשם שימור, ומכניסים אותה לצנצנות. אחרי 20 דקות הצנצנות עוברות לקירור (מ-0 עד 4 מעלות צלסיוס) ושם ע"י הקור המאכל הופך לצורת קרם למריחה, ז.א. Mascarpone. שאלתי איפוא:

- א. אם השמנת החצי עבה הנלקטת ע"י הצנטריפוגה כבר דינה כחמאה (ע"י גם ערוך השלחן יו"ד קסו ס' כח);
- ב. במדה שהשמנת כבר יצאה מתורת חלב עכו"ם, אם ע"י החימום חוזרת היא לדין חלב, או, כיון שיצאה, שוב אינה חוזרת, כמו באיסורים אחרים. ועוד, כי עצם העובדה שכבר היתה עבה מוכיח שאין בה חלב טמאה, ולכן ע"י השגחה משעת העשיה, המאכל יהיה מותר גם למי שאינו אוכל חלב עכו"ם, כמו חמאה.

תשובה

ה"מascarpone" שתהליך ייצורו תואר על-ידי השואל, כשר לאכילה (כדין חמאה למקל בכך), אם מתקיימים התנאים הבאים:

- א. המוצר הנ"ל הוא עבה¹.
- ב. עוביו הוא תכונה עצמית של המקפא גם בטמפרטורת החדר, ולא רק בקור מקפיא (כלומר הקירור המתואר ע"י השואל נחוץ רק לתהליך הייצור, ולא להעמדת המוצר).
- ג. אין לאותה החומצה המוספת לשמנת תפקיד בהקפאת/העמדת המוצר, והיא משמשת רק כחומר משמר² [או לחילופין: יש השגחה של ישראל משעת העשייה³].

וטעם ההיתר:

נחלקו אחרונים בדין שמנת שנלקטת בהיותה צפה על פני החלב - אם יש בה הקולא של חמאה שיצאה מאיסור חלב עכו"ם (למי שמקל בכך)⁴. ועיקר שניתן להקל בכך⁵, ובייחוד "במקומות רחוקים שאין לישראל מה לאכול"⁶. אך גם האחרונים המקילים לא הקילו אלא בשמנת עבה הדומה יותר לחמאה מאשר לחלב⁷, וקשה להכריע באותה השמנת ה"חצי עבה", כלשון השואל - גם מפני שהמושג "עבה" של האחרונים אינו מוחלט, ונתון לשיקול הדעת⁸, וגם מפני שמציאות ה"חצי עבה" שמתאר השואל, אינה ברורה די צורכה. ועם כל זה ניתן להתיר את המוצר הסופי, את ה"מascarpone", המיוצר

מתחילתו ועד סופו עי"י גוי. וטעם הדבר - אין צריך לומר שאם יתברר אצלנו דין השמנת להיתר, שאין לומר כאן שמהלך החימום וההתכה השיבה לדין חלב עכו"ם⁹, אלא אף אם נאמר שאת השמנת עצמה לא היה מקום להיתר, אלו היה יהודי בא לאוכלה, עתה שעברה תהליך נוסף של חימום וכו' ביד הגוי¹⁰ ובאה לפנינו עבה - שוב יש לדמותה לחמאה, ומותרת למקילים בחמאה¹¹.

1 על-פי המתבאר בתשובתנו לקמן.
2 דאם לא כן עלולה לחול כאן גזירת "גבינות עכו"ם".
3 רמ"א יו"ד סי' קטו סעיף ב לגבי גבינות שעשאן הגוי בפני ישראל.
4 עיין ב"דרכי תשובה" (סי' קטו ס"ק לט).
5 כדעות שהובאו שם, וכן כתב ב"חכמת אדם" (כלל סז ס"ק ג).
6 לשונו של "ערוך השולחן" (סי' קטו ס"ק כח) שהזכירו השואל.
7 "חכמת אדם" הנ"ל.
8 וב"חכמת אדם" הנ"ל כתב: "אבל אם הוא עדיין צלול, ששותין בו קאווע, אסור לכו"ע, שהרי ידוע, שיש בו חלב הרבה, ואינו דומה לחמאה כלל".
9 וראיה ברורה לזה מפסק השו"ע (סי' קטו סעיף ג) ע"פ דברי רמב"ם: "ובמקום שאין מנהג, אם בשלה עד שהלכו צחצוחי החלב, מותרת", ובוודאי הותכה בזמן הבישול!
10 דאז נוכל לומר שמראש היתה דעת הגוי לייצר את המוצר הנ"ל מן החלב, ויותר כדין חמאה, מה שאינו כן אם ישראל היה עושה משמנת/חלב עכו"ם היה בדין משי"כ הרמ"א שם סוף סעיף א: "חלב של עכו"ם אינו מועיל, אם יעשו אח"כ גבינות או חמאה ממנה... וכל מה שנעשה ממנה, אסור".
11 דומה לאותו המקפא שעושים העכו"ם, שהתיר ה"פרי חדש" (ס"ק כא). ודבריו מובאים ב"דרכי תשובה" (סי' קטו ס"ק מב).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
הרב אביחי ניסן בן חיה	רועי משה אלחנן בן ג'ינה דבֶּרָה	אליעזר יוסף בן חנה ליבא
אורנית מרים בת דליה	יהושפט יחזקאל בן מילכה	ליליאן בת פורטונה
יהבית יהודית בת תירצה		
בתוך שאר חולי עם ישראל		

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן,

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וברור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסיביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. ככה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה